

לבנות מדינה

יחוקאל דרור תזכיר לראש הממשלה (אקדמון, ירושלים, 1989)

אבנר יניב*

תחלואיה החברתיים והפוליטיים של מדינת ישראל אינם נושא חדש. מאחר שהמדינה נוצרה בדרך הבלתי שגרתית בה נוצרה, ומאחר שהיא מיסודה מדינת יעד, שתכליתה אינה רק עצם הקיום אלא הגשמתם של ערכי הציונות, נתונה מדינת היהודים לבחינה חוזרת ונשנית. בשלושת העשורים הראשונים לקיומה של המדינה הובילה בחינה זו לממצאים ביקורתיים רק בכתביהם של מקטרגים, שהתרכזו רובם ככולם בשמאל הישראלי ובקהילה קולנית של לא ישראלים - בעיקר ערבים ותומכיהם במערב, בחלק שעד לאחרונה היה מכונה מזרח, וכמובן, במה שמכונה באופן כללי העולם השלישי. לא רק הימין הישראלי, אלא גם המרכז והשמאל המתון דחו ביקורות אלו בחריפות, והעלו על נס, בהתפעמות שכמעט אין דומה לה, את הישגיו של הנסיון הציוני ואת תרומתו הייחודית לנסיון החברתי והמדיני האוניברסלי. לאחר מלחמת יום הכיפורים - ובמיוחד לאחר המהפך של 1977 שהעלה את הליכוד לשלטון - החלה להסתמן תפנית. הביקורת, הן החיצונית והן הפנימית העצמית, התגברה והפכה לנחלתם של רבים, לא רק בחו"ל אלא גם - ואולי במיוחד - בארץ, אצל אנשים שמבחינה פוליטית משתייכים לשמאל המתון ולמרכז. ארבעת הכרכים של תזכירי יחוקאל דרור לראש הממשלה (שהכרך הנוכחי הוא השני שבהם) הם נציגים מובהקים של מגמה זו, ובעזרת סגנון מקורי - פנייה בגוף ראשון לראש הממשלה - אולי אף מביאים אותה לשיאה.

* פרופ' אבנר יניב ז"ל, החוג למדע המדינה, אוניברסיטת חיפה. כיהן גם כסגן הנשיא של האוניברסיטה, עד שנפטר בחטף ביום כ"ט באייר התשנ"ב (31.5.1992).

נקודת המוצא לדיון הנוקב, הרהוט והסדור על אופניו של דרור, היא הערכה פסימית - כמעט שפנגלריאנית - של מצב האומה: "הציונות ומדינת ישראל [מצויות] בתחומים חשובים וגם גורליים בהתאבנות ואף בשקיעה. לכן, בהעדר פריצת דרך, נשקפת סכנה לעצם קיומו לטווח ארוך של המפעל הציוני. במצב כזה אסור לנהוג לפי הכלל 'המשכיל בעת היא ידום'". הערכת מצב כזו, מטעים דרור, האיצה בו "לנסות ולהרים תרומה מעשית מעבר... [לעבודתו] המדעית וההוראתית... [ולמשימותיו] המקצועיות בממשל. ארבעת התזכירים באים לעודד מאמץ משותף לעריכת חשבון נפש ושינוי עצמי הדרושים בדחיפות". מסקנותיו, מזהיר דרור כבר בפתח הדברים, "חורגות ברובן מקונצפטים מקובלים", וזאת משום ש"אחד היעדים המרכזיים של העבודה הוא לעורר את הקורא לצורך להתעלות על דעות מקובלות הנעוצות בעבר. שכן בנסיבות המשתנות במהירות בהן מצויה ישראל מותנית ההצלחה בהגשמתם של ערכי יסוד, בהינתקות מתפיסות שאבד עליהן כלח וביכולת חדשנית של עיקרי המדיניות. ארבעת התזכירים מחייבים את הקורא לבחון במחשבה צלולה נושאים כואבים, ולהעמיד לביקורת התבונה דוגמות שהפכו לכמעט מקודשות. מי שאינו מסוגל לצאת מעצמו, לפחות במקצת, ולהתבונן ביקר לו תוך ניתוק מה מרגשותיו - אין עבודה זו מיועדת עבורו. גם למי שמחפש נחת ונחמה או צידוק, אין סדרת התזכירים מומלצת. לעומת זאת" - מסכם דרור את הגדרת מטרתו בטון אישי וחושפני להפתיע - "הכואב את בעיות העם והמדינה והמוכן להתמודד עם בעיות מורכבות תוך התלבטות קשה ואף ייסורי עצמי - עם אלה מבקש אני לחלוק את פרי עמלי זה, שחבלי לידתו היו קשים עלי".

מה הן בעיותיה העיקריות של מדינת ישראל? מדוע היא שרויה במשבר? לרבים זוהי בוודאי השאלה של שישים וארבעה אלף הדולר, אך ליחזקאל דרור אין כל קושי להציע תשובה ישירה וברורה: למדינת ישראל מנהיגות בינונית ביכולותיה, אשר ייתכן והיתה מספיקה בהחלט למדינה רגילה בגודל דומה כהולנד. אך ישראל אינה מדינה רגילה, אלא פרויקט היסטורי יחיד במינו ואדיר ממדים, ומצבה האובייקטיבי - בעיות הביטחון, בעיות חלוקת העבודה בין הדרג הצבאי לדרג המדיני, העדר גבול בינלאומי מוסכם, הצורך ב"אדריכלות חברתית" חדשנית, ריבוי התפקידים המוטלים על המדינה, "תובענות הציונות" - הוא כה מסובך, עד כי רק קברניטות ברמה נדירה ("איכות של מצוינות") תהיה מסוגלת לקיימה לאורך ימים.

לשורשים אובייקטיביים אלה של ה'מחלה' (בתרגום חפשי מ-malaise) הישראלית מוסיף דרור גם גורמים סובייקטיביים כבדי משקל, ובחלקם אף מפתיעים: "מאפיינים בסיסיים בתרבות היהודית", כגון "העדפת ציוויים מוסריים על צורכי 'הגיון המדינה'", העדר "עיבוד היסטוריה לצורכי מדינאות", ניתוק התרבות היהודית מהמסורת הרומית "שהיא הבסיס למדינה המודרנית", היותה חברה פוליטית ומדינה צעירה מאוד "הסובלת מהעדר מסורת של הרגלי שלטון, משמעת חברתית, תחושת מדינה וכו'". העובדה שקמה והיתה לדמוקרטיה בקפיצת הדרך, מבלי שעברה את כור ההיתוך של תקופה בלתי דמוקרטית. (כך:)

ובכל זאת, חרף השיבותם של כל הגורמים הסובייקטיביים הללו, דוחה דרור את התפיסה

הרווחת במקומותינו, בשיחות של יושבי קרנות ובערבי שישי, כי היהודים כקבוצה תרבותית ואתנית אינם מסוגלים לקיים מוסדות מדיניים תקינים ("בלתי משילות" הנעוצה בעם"). לדעתו, המחלה הישראלית אינה נובעת ממגרעותיו של העם היושב בציון, אלא מ"אי יכולת למשול מצד המדינה וראשיה..." לא רק בגלל בינוניותם של מנהיגים, אלא בעיקר בשל מגרעות השיטה הפוליטית: "אמונה יתרה בחשיבותם של מנהיגים כקובעים את תפוקות הממשל אינה מוצדקת" - הוא גורס - "שכן טיב המערכת קובע הרבה, אם כי דרושים הן ראשי ממשל מעולים הן מאפייני מערכת מצוינים. אלא שטיב המערכת משפיע על טיב המגיעים לתפקידי צמרת. קשה להשפיע על טיב הפוליטיקאים הבכירים, ואילו הסדרים מוסדיים של הממשלה ניתנים לרפורמה מודעת ומכוונת".

מי שמציע דיאגנוזה כה חדה של המחלה, כאילו קיבל על עצמו התחייבות מפורשת לברר גם פתרונות אפשריים. ואכן, יחזקאל דרור ער לכך שנטל על עצמו התחייבות כזו, והריהו מוכן ומוזמן להתמודד עמה. אסטרטגיית השינוי המומלצת אינה "שינוי תוספתי קטן שאין בו תועלת" או מאמץ חסר סיכוי ל"בנייה מחדש של כלל הממשל שאין בה צורך, שעלותה גבוהה ושאין בה ביצוע", אלא שיפור "משמעותי במספר קטן של רכיבים קריטיים", או כלשונו הפרדוקסלית של דרור - "רדיקליזם בררני". בעזרת "אדריכלות חברתית ופוליטית" אפשר למנוע קפיאת המצב הנוכחי העגום, כדבריו, ואפשר להקים "בישראל חברה פוליטית ומדינה". המנוף העיקרי למהפכה אינקרמנטלית כזו צריך להיות הממשל עצמו. אם ישכיל להפעיל "שיקול מדיניות משופר" גם "בעבודת מטה גבוהה" גם בהחלטות קברניטים, יעניק לישראל "יתרון יחסי", שבלעדיו, כאמור, סיכוייה להגשים את ייעודה קלושים. על מנת להשיג שיפור כזה בשיקול המדיניות, על הממשל, מציע דרור, לפעול לאורם של עשרים ושלושה עקרונות: "שיקול ברמה של מדיניות-רבתי ואשיות מדיניות; מסגרת חשיבה של עלייה ושקיעה של עמים ומדינות והצלחה וכשלון של תנועות מהפכניות; חשיבה לאחור על סמך דגמי-רבא, במקום חשיבה בלעדית מההווה לעתיד; חשיבה בהסטוריה; הערכות מצב כוללות, ארוכות טווח ודינמיות; יחסי גומלין עם סביבה משתנה; צורך ביתרון תחרותי ישראלי; העמקה, לעומת התמודדות על פני השטח; ראייה לכידה כלל-לאומית ומערכתית, אך לאו דוקא שאיפה לסל מדיניות אחיד ומאוזן; קביעת סדרי קדימה לאומיים וזיהוי מוקדי מאמץ עקריים; 'מניעת הרע' יחד עם 'עשיית הטוב'; הימורי מדיניות המוכתבים על ידי אי-ודאות קשה; בין כמותי לאיכותי; מודעות והיכרות עם חידושים טכנולוגיים; התמודדות עם מורכבות, כולל ספיגת סתירות ודברים הנוגדים את השכל הישר; הגנה בפני אי-רציונליות; ניתוח ערכים ותרומה לחידושם, תוך הפרדה משיפוט-ערכים, יחד עם עיגון בהגיון הציונות; דגש על לימוד משופר, יכולת לשנות את דעותינו שלנו, ובדיקת רגישות של עמדות וחלופות; חדשנות עד כדי שבירת כלים; שיקול היחס בין יעדים לאמצעים; יישום לטוגי החלטות מיוחדות, כגון ניהול משברים, ניהול מו"מ ו'תכנון' (מרכאות במקור א.י.); יחסי גומלין של הפריה הדדית עם הגות-מדיניות חברתית".

בקריאה ראשונה כל זה מצלצל הגיוני, רצוי, ואפילו אפשרי. הצרה היא, שאפילו קריאה מרפרפת מצביעה על בעיות קשות לא רק ברשימה זו, אלא בעצם התפיסה שמציע דרור

ב'תזכיר'. ראשית, לא כל הקונצפטים שהוא מנסח מובנים מאליהם, ודומה שצריך נכונות ל"ספוג מורכבות", כלשונו, כדי לרדת לסוף דעתו. שנית, אף כי דרור חוזר ומצהיר על נאמנותו לערכים הדמוקרטיים ומעלה על נס את חשיבות הדמוקרטיה להגשמת הציונות, מבצבצת מבין השיטין של התזכיר דחיקה לעיקור הפוליטיקה מן התהליך הבלתי סדור במהותו של הדמוקרטיה, ופישוט המורכבויות באמצעות פתרונות קורפורטיביים. דרור רוצה בכל לבו שהפרויקט הציוני יצליח, והוא חרד מאוד פן ייכשל. מכאן נובעת הבלטת הצורך בפעולה מתואמת וריכוזית של הממשל. ומתפיסה כזו ועד לנכונות להעדיף את פעולתו התקינה של הממשל על רצונות "יחידתיים", כלשונו, אך כפסע. שלישי, הרשימה, ככל שניתן לשפוט, אינה נקייה לחלוטין מחפיפות חלקיות בין רכיביה השונים. בסך הכול, מה שמציע דרור הוא רעיון מובן מאליו - כי אם הממשל בישראל יהיה ענייני, שקול, משכיל ותקיף, תשופר מאוד איכות התפקוד של הממשלה. אך כיצד מביאים באמצעים דמוקרטיים לכך שהממשל בישראל אמנם יהיה כזה אין הוא מסביר כלל ועיקר, וקרוב לוודאי שגם אי-אפשר להסביר זאת, שכן העניין אינו נתון ל"אדריכלות חברתית ומדינית" עליה הוא ממליץ. ואכן, בנקודה זו טמונה חולשתו העיקרית של התזכיר. הוא משקף את אי-הנחת של רבים - בעיקר משכילים, מבוססים ומקורבים לאותם כוחות פוליטיים ותפיסות עולם שהודחו מן השלטון במהפך הגדול של 1977 - מתפקוד הממשל בישראל בעשרים השנים האחרונות. אך אף כי גם בהצגה סדורה ומנומקת של אי-נחת זו יש משום תרומה, אין די בכך, והקורא נותר עם תחושה כי מה שחדש בתזכיר אינו משכנע עד הסוף בעוד אשר מה שמשכנע אינו חדש.